

Darai Lajos (Kápolnásnyék):
Mégis volt szfinx, és mégis magyar...
Révész megfejtette a tordai szoborfeliratot

*S ha elátkozza százszor Pusztaszer,
Mégis győztes, mégis új és magyar.*
(Ady Endre: Góg és Magóg fia vagyok én)

1. Bevezető

2003. december végén jelent meg Dr. Révész Péter³⁶, a Nebraska–Lincoln Egyetem informatika és tiszteletbeli klasszika-filológia professzora, tanulmánya [1], és nemrég a tanulmányt ismertető YouTube videója³⁷, amely nagy port vert fel nálunk, mert egy olyan bronz szfinxszobor talapzata körüli felirat magyar fordítását adja, melyet a szakértők Kr. u. 3. századnak és a római Dacia tartományból származónak mondanak.

E szfinxszobor maga feltűnő párhuzamokat mutat a mai delphoi régészeti múzeumban látható, Kr. e. 560-ból való, híres naxoszi szfinxszel. A feliratról pedig megállapították, hogy archaikus görög ábécével íródott, de betűi hangtani értéke a görög nyelvben értelmezhetetlen szöveget eredményez. Nem is fejtették meg a leletet, a 19. század eleji felfedezése óta. Révész azonban rájött, hogy a felirat rövid ritmikus verset rögzített ősmagyar nyelven, mégpedig szokatlan módon, mert a jobbról balra olvasandó betűk tükrözöttek.

Ezt az archaikus nyelvemléket tehát, a szfinxet ábrázoló bronzszobor talpán lévő hűs görögbetűs, jobbról balra olvasható írásos nyelvemléket, már 1847 óta próbálták megfejteni, de sikertelenül. Révésznek sikerült új fordítást adnia ősmagyar nyelven, amely eredményt közölte a neves *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* szaklap.

Révész új eredménye azt bizonyítja, hogy a római kori Erdélyben már a 3. században éltek magyarok, tehát még a „honfoglalás” ideje előtt. Sőt még az avarok 568-as és a hunok 384-es Kárpát-medencei megjelenése előtt. A szóbanforgó cikkben Révész arra is próbál magyarázatot találni, hogyan volt lehetséges, hogy magyarul beszélő csoportok már pár száz évvel korábban, vagy már jóval azelőtt, lehettek Erdélyben, mint azt a történészek eddig gondolták.

Hivatkozik Ovidius egyik versére, amely megemlíti a magyarokat a Duna-delta közelében a Kr. u. 1. évszázadban [2]. Tehát onnan viszonylag könnyen elképzelhető, hogy a harmadik századra már Erdélybe vonult egy részük. Ezen ovidiusi helynek azonban van más értelmezése is már a 19. század közepéről [3], és manapság főként [4].

Viszont, az eredményt úgy is lehet értelmezni, hogy az a magyarok Kárpát-medencei őshonosságát támogatja, amit Révész is támogatott egy korábbi munkájában [5], és amit már korábban bemutattunk [6]. Ez egyetértésben áll más kutatók nézetével, mint például Magyar [7], és Cser és Darai [8].

Révész eredményének jelentősége az, hogy tárgyi hagyatékon talált ókori írásmlék nyelvi azonosítását sikerült elérnie, irányt mutatva a hasonló leletek megfejtési törekvéseinek.

Alább bemutatjuk a megfejtést, ami megmagyarázza a fordítást, foglalkozunk a szobor sorsának részleteivel és hogy hogyan kerülhetett a szfinx kultusz Erdélybe.

Magyarországon ebben a szenzációs hírben sokan üdvözölték a magyarság és a magyar nyelv még korábbi itteni megjelenését, vagy őshonosságát, de akadt fanyalgó válasz is, amely

³⁶ A professzor honlapja itt található: <https://cse.unl.edu/~revesz/> és <https://www.unl.edu/classics/peter-revesz>.

³⁷ *Mysterious Inscription on Ancient Sphinx is Deciphered*. 2024. jan. 12. <https://youtu.be/1Ynf-qiV8LA>

a szobor hamisságával akarta a felfedezés hitelét rontani. Utóbbi vélekedés tévedését viszont teljességgel cáfolja a szobor bemutatása annak idején a Magyar Tudományos Akadémián, mint ahogy azt a következő részben tárgyaljuk.

Az eredményt sok külföldi lap is dicsérettel illette, köztük a *Miami Herald*, az *Archaeology News*, az *Arkeonews*, stb. [8, 9, 10, 11, 12], de Magyarországon nagyon vegyes fogadtatásban részesült. A magyar RTL újság, a Promotions.hu és a Magyar Hírlap pozitívan nyilatkozott az új nyelvészeti eredménnyel kapcsolatban [14, 15, 16]. Ezzel szemben, a 24.hu rendkívül furcsa módon támadta meg a cikket [17]. Nem konzultált a fordítást illetően egyetlen nyelvessel sem. E helyett konzultált dr. Nagy Leventével, az ELTE Román Filológiai Tanszék tanszékvezető professzorával. Nagy Levente azt mondta az újságnak, hogy a fordítás helyes, de a szobor nem is létezett, hanem Kemény József gróf kitalálta az egészet és csak egy rajzot készített a soha nem létezett szoborról, amit aztán névtelenül elküldött valami német újságnak közlésre.

Utánajártunk a 24.hu állításainak és ebben a cikkben bemutatjuk, hogy sok állítás egyszerűen alaptalan rágalom Kemény József ellen, ugyanis a szfinx szobor valóban létezett. Továbbá, megadjuk az eredeti angol nyelvű Révész-szövegből azt a részt, amelyik a szobor feliratának a fordításáról szól. Valamint utána kitérünk még arra is, hogy milyen módon lehetne a tankönyvekben írni a magyarok eredetéről és őstörténelméről az új eredmény hatására. Továbbá azt is tárgyaljuk röviden, hogy milyen kérdéseket vet fel az új eredmény és milyen további kutatásokra lenne szükség.

2. Mégis létezett a szfinx

A Kemény József gróftól ért rágalmat sikerült egy kis utánajárással megcáfolnunk. Ugyanis megtaláltuk a *Magyar Akadémiai Értesítő*, 7. évf. 1847, 282. oldalán [18] az akkor szokásos feljegyzést az akadémia egyik üléséről. Ebben áll egy paragrafus, amit pirossal bekereteztünk és az *1. ábrán* látható. Ebből kiderül, hogy a tárgyat Luczenbacher (később Érdy) János „előmutatá” az Akadémián a többi tagnak. E paragrafus szerint Luczenbacher János azt gyanította, hogy a tárgy hamis, elsősorban azért, mert nem jól olvasta a feliratot, ami arra vezetett, hogy nem értette az értelmét. Révésznek sikerült egy helyes és teljesen értelmes olvasatot találnia, amit alább bemutatunk. Luczenbacher azt is megjegyezte, hogy nem volt elég vastag patinája a tárgynak. Ámde ez nem jelentős kifogás a tárgy régisége ellen, mivel sok régiségkereskedő megtisztította a tárgyakat, mielőtt eladta volna gyűjtőknek. A modern szakirodalomban például Nicolae Vlassa [19] és Szabó Ádám [20] is elfogadta a tárgy eredetiségét.

Ahogy az közléséből kiderül tehát, Luczenbacher János *bemutatta* az akadémián a többi tagnak a tárgyat, és megemlítette képének a lipcsei *Illustrirte Zeitung* 188. számában 1847. febr. 6-ai közzétételét, valamint, hogy a német tudósok nem boldogultak a szöveggel. Más korabeli 19. századi dokumentum is bizonyítja [20], hogy a tárgy létezett, de a 1848-49-es forradalom végén ellopták Kemény József gróftól több más tárggyal együtt. Kemény József gróf maga is írt arról leveleiben (*2. ábra*) egy barátjának, Mike Sándornak, hogy a 1848-49-es forradalomban az ő kúriáját is kirabolták [21].

Hogy Kemény József tréfamester lett volna, mint azt a 24.hu állította, azt ki lehet zárni, mert aki tréfál, az be szokta vallani utána, hogy ez csak egy tréfa volt. Ez a különbség a tréfa és a hamisítás között. Mivel Kemény József soha nem vallotta be, hogy tréfált, ezért vagy hiszünk neki, vagy hamisítónak tituláljuk. Akik az utóbbit választják, azoknak három kérdésünk van:

- 1) Mi lehetett Kemény József indítéka a hamisításra?
- 2) Mit tudott Kemény József szfinxeiről, mi van a könyveiben meg a kézirat és oklevél gyűjteményeiben szfinxeiről a tordai szfinxen kívül?
- 3) Ha római kori leletet hamisított, akkor vajon miért volt szüksége görög betűs felíratra?

Nem hamisítóról van itt szó, hanem éppen ellenkezőleg, régi értékeink megőrzőjéről, megmentőjéről Kemény János erdélyi fejedelem leszármazottja részéről. Ismeretes, hogy 1842. június 21-én „gróf Kemény József, korának legnagyobb erdélyi oklevélkutatója és unokatestvére, gróf Kemény Sámuel a Kolozsváron üléselő erdélyi országgyűlésen tizenötezer kötetet meghaladó könyvtárukat, több ezer darabból álló oklevél és kézirat, valamint gazdag ásvány-gyűjteményüket a hazának felajánlották” [21]. Ezzel jelentősen hozzájárultak történelmi dokumentumainknak a megőrzéséhez. Megjegyzendő, hogy Kemény József gróf nem csak eredeti dokumentumokat gyűjtött, hanem lemásolt eredeti dokumentumokat különböző helyekről. Ezért amikor az eredeti dokumentumok közül valamit nem találtak meg a mondott helyeken, akkor a kommunizmus alatt egyesek könnyen meggyanúsították Kemény József grófot, hogy azokat hamisította, nem véve számításba, hogy más helyeket is ugyanúgy kirabolhattak az idő során.

fénylett, hevével sokakat fölmelegített, fényével sokakat fölvilágosított. Áldás, és béke hamvadó porára!

— Ezek után a' *titoknok* emlékeztetvén az academiát, hogy ISTVÁN cs. és kir. főherczeg és kir. helytartó ő fensége' hazánkban körutazásának bevégezte után Budára visszatérvén, a' közzé tett előrajz szerint october' 13. fogadandja a' tisztelkedő testületeket: a' nm. gróf másod-elnök úr kéretni rendeltetett, méltóztatnék az academiát ő fenségének bemutatni, 's ő fenségét e' nemzeti intézet' hódoló ragaszkodásáról bizonyossá tenni.

— Szinte ő fenségének közel hontérése azon forró ohajtás' egyértelmű nyilatkozására nyújtott alkalmat: bár jutna az academiának azon szerencse, ISTVÁN főherczeget Pártfogójaul megnyerhetni; minek következtén a' nagy gyűlés felszólíttatni határozottatott, hogy ez ohajtást magáévá tevén, az igazgatóságot kérje meg, miszerint e' tekintetben az academia' kívánatához csatlakozván, eszközölné ki ő fenségétől a' pártfogóság' kegyes elvállalását.

— Jelenté a' *titoknok*, hogy Kiss Pál ujonnan választott tiszteleti tag fontos körülmények által gátoltatván a' mai ülésben, mint ohajtotta, beköszöntő előadását megtartani; ebbeli szándékát a' szünidő utáni első ülésig elhalasztani kénytelenült.

— Ezek után *Luczenbacher János* rt. előmutatá azon, állítólag Torda mellett Erdélyben feltalált, saját alaku körülírással bíró *sphinx-féle réz szobrocskát*, mellyet a' lipcei képes ujság (*Illust. Ztg.* 1847. febr. 6., 188. szám) rajzban közölt, 's utóbb több német tudós olvasni próbálván, egyik régi latinnak, másik görögnek, harmadik, visszafelé olvasva, ó-németnek nyilatkoztatott. A' bemutató rendes tag szinte visszafelé olvasva azt, e' mondatot hozta ki belőle: IMA IMAT ITH ZERES ARSLAN, de mellynek értelmét, úgy mond, csak a' koholó maga tudja; t. i. ő ez állítólagos régiség' közlelbi vizsgálataból, különösen a' mesterséges, könnyen letörölhető, rézbura' (patina) minőségéből, azt valamelly régiségkalmár' koholmányának nyilatkoztatta.

— Szinte

LUCZENBACHER JÁNOS rt.,

julius' 26-dikán megszakadt előadását *) folytatva, a' *pogány magyar sírok* körül eddig tett fölfedezéseit, rajzok' előmutatása mellett, akkép ismerte.

A' Duna és Tisza közötti téreken mintegy 377. évben Kr. ut. letelepült húnok, azaz kúnok', a' magyarok' vérrokonai, csatatérre riaszták fel az egész Pannoniát. Potentiana város' vidéke volt a' kúnok és rómaiak közötti véres ütközetnek mezeje. Itt lakott Macrinus, vagy mint mások nevezik: Matrinus, akkora római igazgató Pannoniában, ki látván miként tódul tartománya felé az ellenség' özöne, megfélemlített, és római segédhadakért folyamodott. A' segedelmére jött beronai szász Detre Szászhalom körül ütötte fel táborát, és míg a' kúnok' hadakozásmódját nem ismerve, azt vette Macrinus igazgatóval tanácskozásba: túl a' Dunán támadják-e meg az ellenséget, vagy hol és miként; azalatt éjre kelt az idő. „Most nyugalmasan tölthetjük az éjszakát, mondának a' Potentiana körül táborozók, ellenségünket a' Duna választja el tőlünk, azon át nem evczhetnek; mert hajóik nincsenek.“

A' kún hadvezérek, kik vigyázó szemmel tarták ellenségeik' mozdulatait, a' tanyákon őrcsapatokat hagyva, csatarendbe állított fegyvereseikkel az éj' csendében indultak felfelé a' Duna' innenső

*) L. felebb a' 216—221. II.

1. ábra. Akadémiai értesítés az 1947. szept. 2-ai „Kis gyűlésről” [18].

Édes Tekintetes Úr!

Kedves régi jó Barátom!

Szándékom lévén gyűjteményeinknek töredékeit össze-szedni, (mert azok is érezték a szomorú forradalmi dúlásoknak pusztító csapásait) — emélfogva kérem: azon esetre, ha következő kézirataimra továbbra szüksége nem lenne, Barátom Uramnak, azokat nékem Tekintetes Kolosvári Hutter Úr szíves alkalmatossága által visszaküldeni, u. m. Regestra Archivorum Tomus 3tius,¹¹ — és Lexicon, vagyis Repertorium Nobilitatis Tranſilvaniae,¹² alphabetumai renddel.

Bocsánatot esdekelvén e béli alkalmatlankodásomért szíves régi indulttal maradtam

tisztelő barátja.

Grof Kemény József.

Gerenden Nov. 6. 1852.

Mike Sándor kezével: *E 13 November 1852 elküldöttem 1. Codex authenticus articulo-ru(m) Decret 13. Tomi VI. 2. Regestra Archivorum Tomus 3-us 3. Repertorium Nobilitatis Tomus 1-us.*¹³ — Címzés: *Al-Torjai Tekintetes Mike Sándor Úrnak barátságosan K o l o s v á r.* — Kemény Józsefnek vörösviaszba nyomott gyűrűpecsétjével.

Kedves Tekintetes Úr!

Bocsánat, ha becses levelére olly későre válaszolok, — de eddigi nyavalyás létem oka ennek, mert még most sem mondhatom, hogy egészségem helyre állott volna.

Az eredeti Diaetalis Articulusaimnak négy első darabjait igen is kaptam, — de úgy emlékszem, hogy Kovács István barátomnál az *ötödik darabja* is ezen gyűjteményemnek (az *1632-beli diaetalis articulusoktól* kezdve *1706-ig*) volt, mert azon *ötödik* darabot itt semmiképpen meg nem kaphattam, — sajnálnám nagyon, ha ezen *ötödik* darab elveszett volna, mert szinte kipótolhatatlan, — a Tekintetes Úr legjobban tudja megítélni, minő becsesek az olly eredeti gyűjtemények, — de illyen keserves litteráriai károsításokhoz már hozzá szoktattak a Román (Oláh) atyafiak, mert számtalan azon rombolás, és pusztítás, mellyekkel könyveimet, és irományaimat 1848-ban Novemberben itt Gerenden megcsönkítették. —

De már most egyébrül, mert ezek nem igen kedves emlékezetű dolgok.

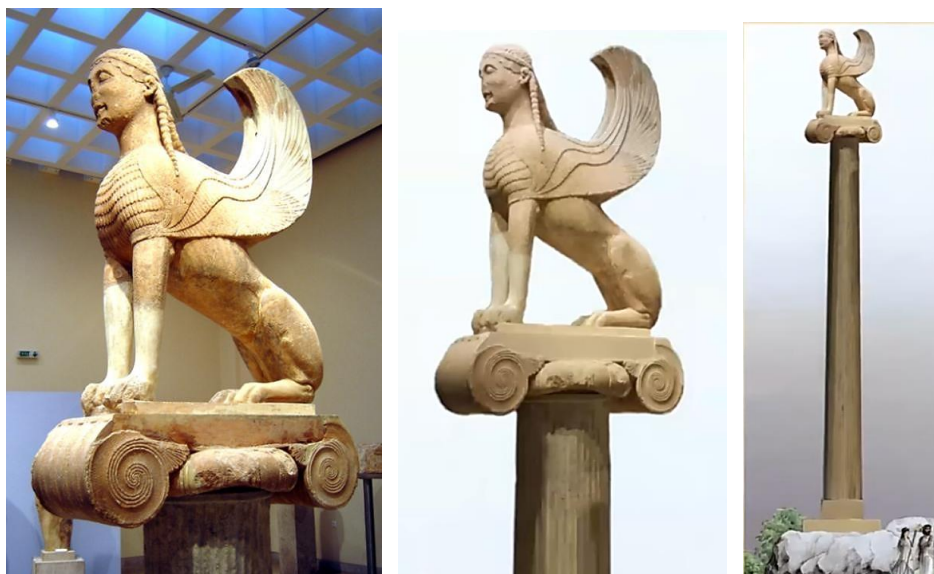
A Petki¹⁴ családról írt értekezésemet azon kéréssel vagyok bátor ide zární, hogy (mivel Barátom Uram az illy színű tárgyakban jelenleg Erdélyben a legcompetensebb bíró) szíveskedjék azt átolvasni, — és ha valahol a genealogiában hibáztam volna, engemet helyre igazítani, mert most se vagyok egészen bizonyos abban, ki lett légyen Cancellarius Petki Jánosnak

^{11—13} Ezek a kéziratok megvannak az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában a gróf Kemény József-féle gyűjteményben.

¹⁴ Kis Bálint: *A Petki-család*. Turul XIII, 97 kk.

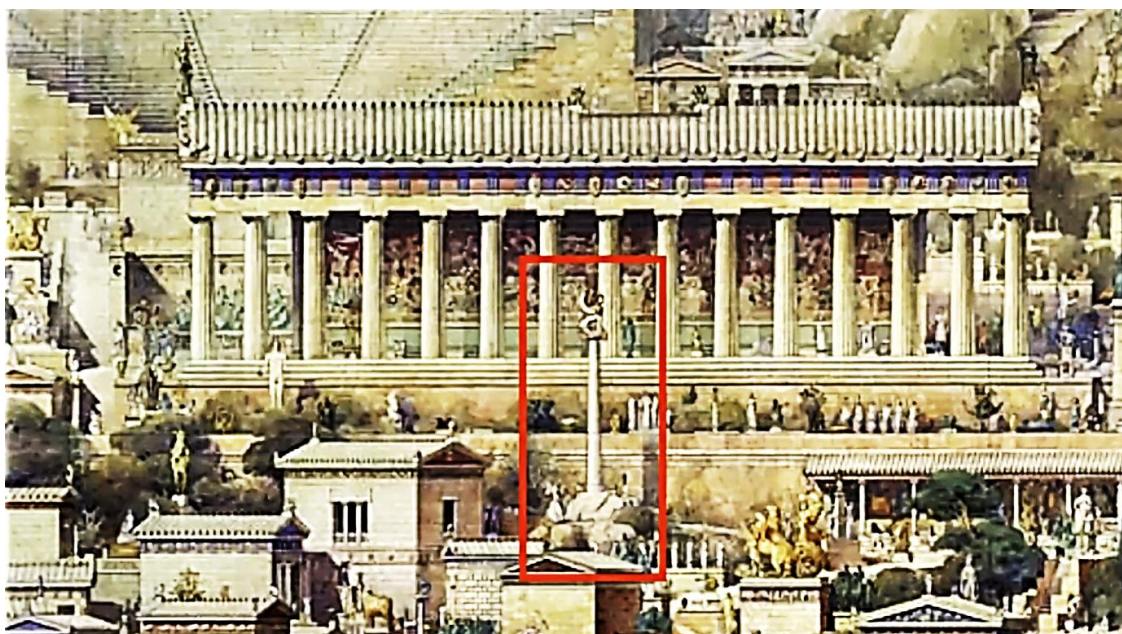
3. A fordítás részletei

A szfinxek Egyiptomból származnak, ahol többnyire férfiszoborként ábrázolták őket, oroszlántesttel és fáraófejjel [20]. Valójában a szfinxek olyannyira kiemelkedőek voltak Egyiptomban, hogy a Luxor és Karnak templomát összekötő, mintegy 1200 szfinxszoborból álló Szfinx sugárút is létezett [22]. A szfinxek Egyiptomból a bronzkorban elterjedtek a Közel-Keleten és Görögországban, a vaskorban pedig Közép-Ázsiában. A minósziak és a mükénéiek művészetükben már griffeket ábrázoltak, amelyek szintén szárnyas oroszlánok, de emberi fej helyett sasokkal [23]. A szfinx különösen erősen kötődött Naxoshoz.

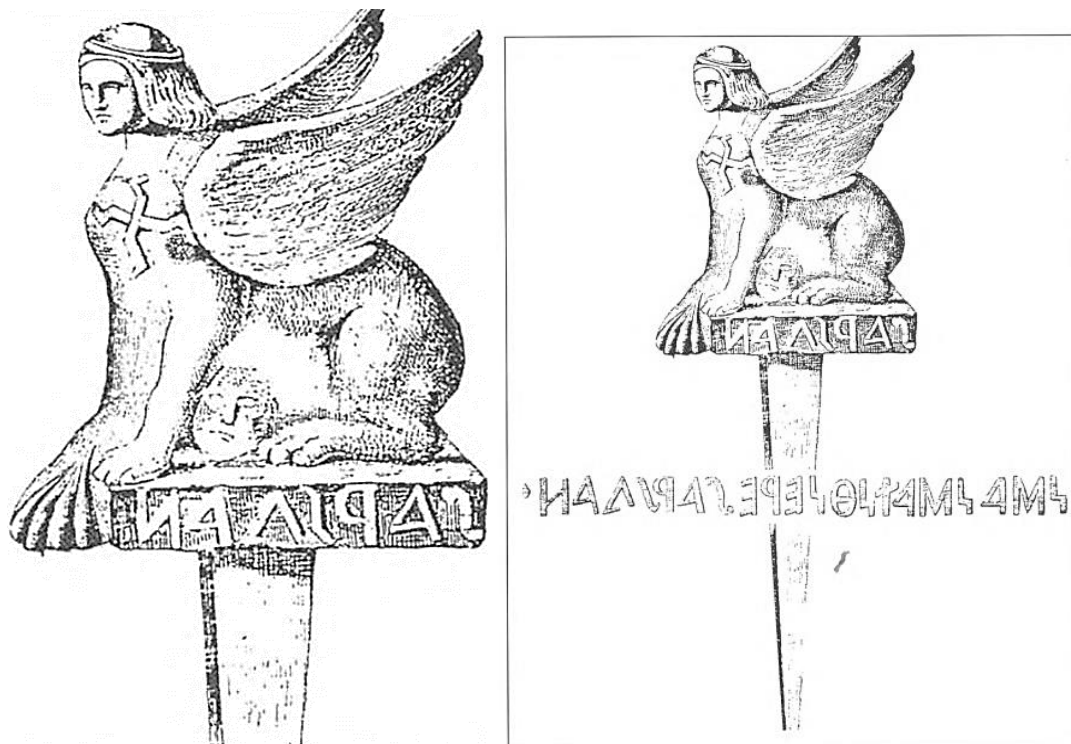

3. ábra. A naxoszi szfinx [24].

A 3. ábra a naxosziak híres szfinxét mutatja, amely i. e. 560-tól állt egy ión oszlop tetején Delphoiban, az Apollón-templom előtt, és amely ma a delphoi régészeti múzeumban található [24]. Az egyiptomi szfinxekkel ellentétben a naxoszi szfinx női arcú szárnyas oroszlánt ábrázol. Ez a naxoszi stílusú ábrázolás a későbbi görög és római időkben vált általánossá Európában.

4. ábra. A naxoszi szfinx a delphoi Apollon-templom elé képzelt rajzon [2].

5. ábra. A potaissai szfinx rajza [25, 20].

Az 5. ábra pedig a kis bronz szfinxszobor rajzát mutatja, amely egykor Kemény gróf műgyűjteményéhez tartozott, de az 1848-1849-es szabadságharc során elveszett [20]. Ez a bronz szfinxszobor állítólag a Római Birodalom dák tartományi Potaissa városából származik, amelyet a mai Tordával vélnek azonosnak a mai Románia területén [19]. Szabó azt írta [20], hogy a szobor valószínűleg egy potaissai Ízisz-szentélyhez kapcsolódott, és hogy Savaria és Aquincum pannoniai provinciái városban található 3. századi Ízisz-szentélyek néhány latin nyelvű dedikációs tábláján is említés történik szfinxeiről.

A potaissai szfinx talapzata körül húsz betűből álló felirat található, amint az az 5. ábrán látható. A szfinx felirata a görög ábécé egy változatát használja, ellentétben a pannon dedikációs táblákkal, amelyek a latin ábécét használják. Vlassa (1980) nem meggyőző fordítást adott a szfinx feliratáról. Révész célja, hogy bemutassa a szfinxfelirat új és hiteles fordítását.

De Révész kutatási célja nemcsak az volt, hogy a rejtélyes szfinxfelirat fordítását megadja, ezzel kielégítve számos kutató kíváncsiságát, akik évtizedek óta töprengenek ezen a leleten, hanem hogy hozzájáruljon a Kr. e. III. századi Dácia római provincia kulturális életének szélesebb körű megértéséhez. A Római Birodalomban létező kisebbségi vallások kevésbé ismertek, mint az uralkodó római vallás. Néhány szekta szinte rejtve volt jelen, és nem sokat tudunk róluk. Ezért ennek a leletnek a felfedezése és azonosítása, mint vallási szöveget hordozó lelet, nagyon fontos, hogy segítsen kiegészíteni a római provinciái kultúra ezen aspektusáról alkotott képünket.

A szfinx további magyarázata a Szuda-lexikon görög és latin változatában is szerepel Megarával kapcsolatban. Viszont *magar a* (magara, Megara) magyar vonatkozásai láthatók Fábián említett művében [5], aki azóta észrevette, hogy a Szuda Lexikon mind görög [26], mind latin [27] változatában a szajhákat (πόρναι, meretrices) megarai szfinxeknek nevezik. A görög felfogás a szfinxről egyébként többértű, de van benne egy hasonló eszmeszál, mint a megaraiak vagy magarik megítélésében: nem tudnak mit kezdeni az elmésségükkel. Oidipusz történetének lídiai változata szerint, Oidipusz türannosz jelzője nem azt jelenti, hogy zsarnok, hanem hogy nem öröklés útján jutott trónhoz, azaz nem Laiosz fiaként, hanem mert sikeresen megfejtette a Szfinx által feltett találóskérdést (amire Szophoklész is utal). A vérengzős változat (Oidupusz

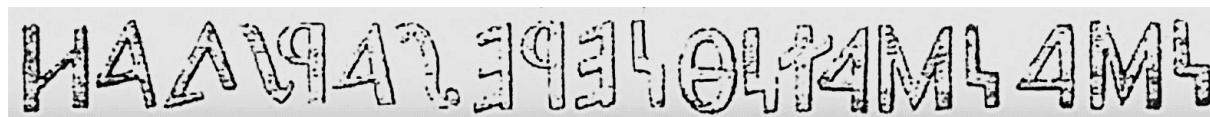
megöli a Szfinxet) azért sem lehet eredeti, mert a kadmei szfinx mellett több helyen szó van a bölcs Szfinxről, és hogy találós kérdéseket éneklő Szfinx arra késztet bennünket, hogy megvizsgáljuk, mi van a lábunk előtt, figyelmen kívül hagyva a homályos dolgokat [28]. Az idézetekből kiderül, hogy a megariak tudásban jóval felülmúlták a környező népeket. „At nobis est Megarica quedam machina. Improbilas enim obiicebatur Megarensibus, qui alia dicerent, alia facerent. = De megvan nekünk az a bizonyos megari gépezet. Ezzel a megariak szemére vetik, hogy egyet mondanak és mást csinálnak.” Vagyis a hatalmat átvették a megariaktól, de a „gépezet” működtetéséhez való tudást már nem voltak képesek átvenni. „μεγαρισται: Stilpo philosophus Megarensis Grecus, tantum acumine ingenii, docendique dexteritate prestitit alii, ut tota pene Grecia illum intuens, Megaricam sectam amplecteretur. = Megarizáció: Stilpon megari görög filozófus, annyira fölülmulta tudásban, és az ügyesség tanításában a többieket, hogy nemsokára egész Görögország felkarolta a megariak szektát.” Ugyanaz az állítás kissé másképp: „Stilpon: Megarensis inventionis gratia et argutiis in tantum superavit ceteros, ut omnis tantum non Graecia coniectis in eum oculis intenta, megarisare coeperit... = Stilpon szerint: A megariak a találmányaik és az ügyességük (érvelésük) miatt annyira a többiek fölött álltak, hogy a szemében az minden volt, csak nem Görögország, elkezdett megarizálni” (magyarkodni?). A szekta szó használata a túlmutat a bölcséleten a vallás felé

Visszatérve Révész megfejtésére, a felirat másik érdekessége, hogy időmértékes vers. A költészet általában a nagyobb római városokhoz kapcsolódik, ahol a római korban virágzott a művészeti kultúra. Ez a hírnév gyakran elvonja a figyelmet a provinciális kultúráról, amely kevésbé ismert a költői alkotások terén. Érdekes látni, ahogy Dácia provincia területén a költészet és a képzőművészet virágzott, amit a szfinx képzeletbeli alakja mutat. A tágabb kép pedig azt, hogy a provinciális kultúra nemcsak római telepesekből állt, hanem összetettebb, az ottani őslakos etnikai csoport is hozzájárult, amire ez a felirat további bizonyítékot szolgáltat. A kulturális oda-vissza hatások egészen Görögorszáig, sőt Egyiptomig elértek. Ezért, bár a szfinx egyszerű leletnek tűnik, számos újszerű, korábban nem jól dokumentált és hasonló feliratban nem tanúsított kapcsolat felfedezését teszi lehetővé.

A potaissai szfinxre gyakorolt kulturális hatások Révész általi azonosítása fontos támpontokat adott a megfejtéshez. A szoborstílus összehasonlításából kiderült, hogy a potaissai szfinx valószínűleg a naxoszi híres szfinxének másolata, ami a kulturális hatást a Kükládok görög szigetvilágára utalja, ahová az első földműves kirajzás történt a Kr. e. 5. évezredben [8]. És hogy a potaissai bronz szfinx (5. ábra) a naxoszi szfinx (4. ábra) másolata, illetve a köztük lévő nagy hasonlóságot a következő érdekes részletek mutatják:

- 1) A két szfinxnek hasonló a fejpántja.
- 2) Mindkettő téglalap alakú talapzaton áll.
- 3) Mindkettőnek az elülső lába kissé túlnyúlik a talapzaton.
- 4) Mindkét szfinxet úgy tervezték, hogy magasra lehessen emelni a levegőbe, egy oszlop (Naxosz), vagy egy faoszlopba illeszthető vascsap (Potaissa) segítségével.
- 5) Mindkét szfinx elülső lába alatt több mély barázda található.

A naxoszi szfinx esetében ezek a barázdák a jón oszlopokhoz tartoznak, míg a potaissai szfinxen nem töltenek be nyilvánvaló szerepet (esetleg jelezhetik a hölgy szoknyáját), ami az előbbi utánzására utal (ahol viszont nincs szó szoknyáról). A jón oszlop teljes utánzását talán azért kerülhették el, hogy helyet biztosítsanak a téglalap alakú talapzat körüli húsz betűs feliratnak (6. ábra). Így a potaissai szfinx nem feltétlenül a naxoszi szfinx közvetlen másolata, mert lehet, hogy léteztek elveszett köztes példányok.

6. ábra. A felirat a potaissai szfinx talapzatán [20].

A potaissai szfinxnek vannak közös vonásai a közép-ázsiai Pazirik-kultúra vaskori, szintén szfinxnek tartott ábrázolásával (7. ábra). Pazirik népét a szkíta kultúrkörbe sorolják, amely a vaskorban terjedt az Altaj-vidékéről a mai Ukrajna felé [30]. A paziriki „szfinx” feje olyan, mint egy ember feje, bár agancsot visel. A teste azonban mintha oroszláné lenne, bár az agancsa miatt van „áthallása” szarvas patának is, és a többi szfinxhez hasonlóan valamiféle szárnyai vannak. A „paziriki szfinx” harcol, és sokkal vadabbnak tűnik, mint a naxoszi és a potaissai szfinxek. Úgy látszik, ez a „szfinx” a paziriki nép oldalán harcolt, és valószínűleg hatalmas védőszellemnek vagy hadistennek tekintették. A szfinx sötétkék testén tizenkét sárga kör található, amelyekben egyenlőszárú kereszt jelek vannak, és amelyek olyanok, mint a csillagok. Ez a tizenkét csillag az éjszakai égboltot, valamint az év tizenkét hónapját jelképezheti. Ami a „paziriki szfinxnek” égi kiterjedést kölcsönöz.

7. ábra. A paziriki szfinx tizenkét csillagszimbólummal [29].

Ugyanakkor a potaissai szfinx mellkasán egy, az óramutató járásával megegyező irányú, szintén egyenlőszárú szvasztika kereszt jelkép látható, amely a hindu vallásban a Napot jelképezi, mialatt az óramutató járásával ellentétes irányú szvasztika-szimbólum, amelyet ott sauvastikának neveznek, az éjszakát szimbolizálja [31]. A paziriki szfinx sötétkék testén lévő keresztek, pluszjelek (+) egyszerűsített sauvastika-szimbólumok lehetnek, amelyek az éjszakai égbolt ábrázolását erősítik. Ezért valószínű, hogy mind a potaissai, mind a paziriki szfinxek osztoznak a szvasztikához és a sauvastika szimbólumokhoz kapcsolódó hindu hiedelmek egy részében. Ez a kapcsolat azért különösen érdekes, mert a szvasztika és a sauvastika szimbólumok más görög vagy római szfinxek testén nem találhatók meg. Ezért, miközben a potaissai szfinx nagyon erős hasonlóságokat mutat a naxoszi szfinxszel, a paziriki szfinxszel is van némi hasonlósága. Ez arra utal, hogy a potaissai szfinx-kultusz tagjai valószínűleg olyan hitet vallottak, amely vegyítette a hagyományos görög és a közép-ázsiai vallásokat.

Mármost a felirat lehetséges alapnyelvének vizsgálata során Révész figyelembe vette, hogy a római gyarmati időszak Dáciában Kr. u. 106–275 között tartott, és oda a telepések a Római Birodalom minden részéből érkeztek. Az ebből az időszakból származó feliratokon

fennmaradt 3000 névnek mintegy 14%-át görög nevek tették ki [32]. Potaissa 166-tól 274-ig a Legio V Macedonica katonai alaptábora volt [33]. A 8. ábrán egy potaissai téglalátható, amelyen a Legio V Macedonia rövidítése, az LVM szerepel. Emellett a mai Torda helyére tett Potaissa egyik fürdőjének maradványai közt megtalálták Separis egyiptomi–görög isten mellszobrát [34]. Ezért a görög ábécé feliratú bronz szfinxszobor valószínűleg görög területekről származó telepéseknek köszönhető. A görög nevek azonban nem mindig görög nyelvű beszélőkre utalnak, mivel a görög neveket a Római Birodalom görög befolyás alatt álló régióiban élő számos nép átvehette. Ezért a szfinx felirat *mögöttes nyelve* lehetett a Római Birodalom görög befolyás alatt álló régióiban beszélt nyelvek bármelyike.

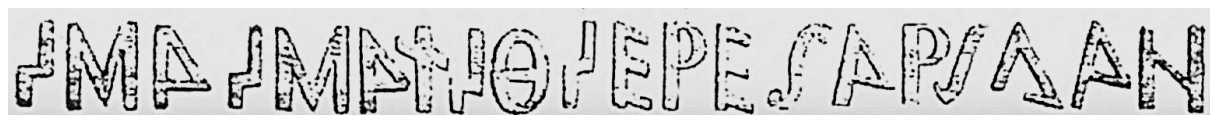

8. ábra. Potaissai téglája, amelyen a Legio V Macedonica rövidítése, az LVM olvasható [37].

Mivel a szfinxfelirat archaikus görög ábécét használ, természetes, hogy először a görögöt tekintjük a felirat alapnyelvének. Valójában Vlassa [19] megkísérelt egy görög fordítást, de ebben a fő gond az, hogy a szfinxfelirat IMA-val kezdődik, mialatt az ógörög szótárban csak egy ilyen kezdetű fő bejegyzés található [36]. Ez a bejegyzés a ἰμάς (himász), amelynek jelentése „bőrszj vagy szj”. Az összes többi IMA-val kezdődő bejegyzés, – mint például az ἰμαῖντιον, a ἰμάς ’kicsinyítője’ és az ἰμαῖντω „pántokkal ellátott” – az ἰμάς származékai, rokon jelentéssel. E szavak jelentése nem alkalmazható a szfinxszel kapcsolatos vallási összefüggésre. Ezenkívül az IMA-val kezdődő bejegyzések egyike sem folytatódik magánhangzóval, mint a felirat, amely IMAI-ként folytatódik [36].

Az archaikus görög ábécének egy másik nyelv kifejezésére alkalmazásakor szempont lehetett, hogy annak a nyelvnek még nem volt saját ábécéje. Amelynek volt, például az ókori egyiptomi, héber vagy latin, arról nehéz elképzelni, hogy miért érezte volna szükségét, hogy egy ókori egyiptomi, héber vagy latin üzenetet a görög ábécé használatával fejezzon ki. Ezért Révész olyan nyelveket vett figyelembe, amelyeknek akkor tudomásunk szerint nem volt saját ábécéjük, de amelyeket a 3. századi Dáciában beszélhettek. Ezek közé a nyelvek közé tartozik a dák nyelv, amelyről azonban ma már keveset tudunk, és az ősmagyar nyelv, amelyet beszélhettek Potaissa területén a 3. században. Hiszen a rómaiak módszere volt a meghódított területekre gyarmatosítása során népek odatelepítése, ami magyarul beszélők egy részének odaköltözését eredményezhette, vagy már eleve ott lakhattak [8].

A fordítás végzése közben Révész rájött a potaissai szfinxfelirat olvasási irányának furcsaságára. Már Vlassa [19] észrevette, hogy a feliratot jobbról balra kell olvasni. Valóban, ha a szfinxfelirat tükörképét vesszük az 9. ábrán látható módon, akkor több szabványosnak tűnő görög betűt kapunk.

9. ábra. A szfinx felirat tükörszimmetrikus változata.

Vlassa [19] a szfinxfelirat jobbról balra irányultságát a bronzöntő hozzá nem értésének tulajdonította, aki feltehetően elfelejtette, hogy az írást fordítva kell a formába helyezni, hogy

a szokásos balról jobbra irányban olvasható legyen. Ez azonban nem az egyetlen lehetséges ok. Számos olyan minőszi *Lineáris A* írásfelirat van [37], amely a normál balról jobbra irányú írást megfordítva, jobbról balra olvasható. Younger [38] a következő feliratokat sorolja ide: IO Za 9, IO Za 11, KN Za 19, PL Zf 1 és VRZ Za 1. Mindezen feliratok minőszi temetkezési helyeken talált vallási szövegek [38]. A szfinxeket gyakran a halállal és a temetkezéssel hozták összefüggésbe, sírhelyeket díszítettek és őriztek [20]. Sok író azt állította, hogy a híres Phaisztoszi Korong-írást, amelyet több tudós vallási szövegnek feltételez, jobbról balra kell olvasni, bár egy nemrégiben végzett kísérleti elemzés szerint balról jobbra kell olvasni [39]. Ebben az esetben azonban a felirat spirális jellege miatt a felirat csak akkor olvasható balról jobbra, ha a korongot folyamatosan forgatják. Ha a lemezt mozdulatlanul tartjuk, akkor a korong alján lévő írás balról jobbra olvasható, de a korong tetején lévő írás jobbról balra olvasható, fejfelé lefelé tájolt jelekkel.

Úgy látszik, hogy az ókorban sokan úgy gondoltak a szellemi világra, mint a földi élet fordítottjára. A magyarok például hagyományosan úgy temették el halottaikat, hogy a jobb és bal cipőjüket felcserélték [40]. Az irány megfordítása tehát azért történhetett, mert a fordított írásirány jobb kapcsolatot vagy érintkezést tett lehetővé a szellemi világgal. A jobb és bal oldal megfordításának a szellemi világra vonatkozó elképzelése nyilvánvalóan nem proto-indoeurópai elképzelés volt, mert a rómaiak és a görögök nem osztották, bár a kelták átvették. A druidák a halottakat a kardjukkal a bal oldalon temették el.

Révész feltételezte, hogy a szfinx feliratot szándékosan úgy készítették, a szellemi világban a jobb és bal felcserélődésébe vetett vallásos hit miatt, hogy jobbról balra olvassák. A szfinx felirat készítője tehát olyan bronzöntő lehetett, aki osztotta a túlvilági életben a jobb és bal oldal felcserélődéséről szóló vallási meggyőződést.

Alphabet	/a/ /a: /	/e/ /e: /	/th/	/i/ /i: /	/l/	/m/	/n/	/r/	/s/	/t/
Latin	A	E	(n.a.)	I	L	M	N	R	S	T
Sphinx										
Megara										
Are Sphinx-Megara mirrored?	yes	yes	no	no	no	no	yes	yes	no	no
Naxos										
Are Sphinx-Naxos mirrored?	yes	yes	no	no	no	no	yes	yes	yes	no
Dipylon			(n.a.)							
Are Sphinx-Dipylon mirrored?	no	no	no	yes	no	no	yes	no	yes	no

1. táblázat. A szfinx felirat betűinek összehasonlítása a latin és több archaikus görög ábécével. Az oszlopcímek a Nemzetközi Fonetikus Ábécé (IPA) alapján a betűk ógörög kiejtését jelölik. A görög théta betű kiejtése /th/ volt, és csak később változott /θ/-re [46].

A szfinxfelirat betűinek modern görög ábécére való átírása során Révész látta, amit már a 6. és 9. ábra felületes vizsgálata is jól mutat, hogy a felirat nem a szokásos görög ábécét használja. Az ókori görög ábécék közül soknak különböző allográfjai (tervezési változatai) voltak ugyanarra a hangra (fonémára). Az allográfok más írásokban is gyakoriak, például a krétai hieroglifákban [41] és az Indus-völgyi írásban [42], bár úgy tűnik, hogy az allográfok jelenléte ezekben az írásokban független fejlemény [43]. Érdekes, hogy a legkorábbi káriai telepés nagyvárosnak, Milétosznak nem volt archaikus görög ábécéje [44], de a megarai ábécé

betűi nagyon hasonlóak Megara mangalai telepe, Kallatisz feliratainak archaikus görög betűihez [45]. Révész a naxoszi ábécével is összehasonlította a szfinxfeliratot, mivel a naxoszi és a potaissai szfinx között szoros kapcsolat volt. A szfinx felirata a megarai ábécé tekintetében az A, E, N és R betűket, a naxoszi ábécé tekintetében pedig az A, E, N, R és S betűket tükrözi, amint az az *1. táblázatban* látható. És ez szintén azt sugallja, hogy a szfinxfeliratot jobbról balra kell olvasni.

Révész [47] korábban észrevette, hogy a tükörszimmetrikus jelek aránya általában növekszik a kétirányú, ökörszántás (boustrophedon) nevű sorvezetésű írást használó írások esetében. Ezért a megarai és a naxoszi ábécé I-je azonos függőleges vonalakkal rendelkezve és tükörszimmetrikusan, szerinte későbbi betűformának látszik, míg a szfinx ábécé I-je korábbi betűforma. A szfinx ábécé I-je úgy látszik, közelebbi rokonságban áll a dipülóni vázaábécé I-ével, amely a legrégebbi görög ábécéírás, és amelyet a Kr. e. 8. században használtak [48]. Az Athénhoz tartozó Dipülón ma mintegy 30 kilométerre keletre fekszik Megarától.

A dipülóni feliratot is jobbról balra [48], tükrös stílusban olvassák, ami megmagyarázza, hogy az E, N és R betűk miért ugyanolyan tájolásúak, mint a szfinx feliraton. Révész előzetes osztálytermi kísérletei azt mutatják, hogy sok diák nem fordítja meg helyesen az S-nek látszó betűket. Néhány ókori írnok is hibázhatott, amikor megpróbálta megfordítani ezeket a betűket, mint például a szfinxfelirat I és S betűjét. Ha feltételezzük, hogy a szfinxfelirat betűi helyesen megfordítottak, akkor viszont arra kellene következtetnünk, hogy a dipülóni felirat írnoka nem fordította meg helyesen az I és S betűket. Fordítva pedig, ha feltételezzük, hogy a dipülóni felirat betűi helyesen vannak megfordítva, akkor arra kell következtetnünk, hogy a szfinx felirat írnoka nem fordította meg megfelelően az I és S betűket.

Vannak arra utaló jelek, hogy a szfinx felirat írnoka az S betűt helyesen fordította meg a naxoszi ábécé S betűjével kapcsolatban, amely szintén előfordul Aeginában, Attikában, Boiótiában, Euboeában, Ióniában, Knidoszban, Lakóniában, Rodoszban és Thesszáliában [44]. Ezért úgy látszik, hogy a szfinx feliraton az S helyes, míg a Dipylon felirat írója valószínűleg mulasztást követett el a betűfordítási esetben.

Továbbá a dipülóni és a megarai ábécé E és N betűi lényegében megegyeznek, azzal a különbséggel, hogy egymás tükörformái. A tükrözés lehet az írnok stilisztikai választása, hasonlóan az írásjelek megválasztásához, és nem a betű akkori szabványos irányultságát tükrözi. Például amikor egy betűt szándékosan megfordítottak a boustrophedon stílusú írásban, akkor a korabeli szabványos betűforma valójában a szándékosan megfordított betű, a tükrözött alak volt. A dipülóni ábécé egyetlen ismert használata olyan feliraton található, amelyet jobbról balra olvasnak [48], szándékosan tükrözött stílusban. Amint az *1. táblázatban* látható, az E, N és R betűk a dipülóni feliratban ugyanolyan tájolásúak, mint a szfinx feliratban, mivel mindkét felirat a szándékos tükrözés esete. Mivel az E és az N szándékosan fordítva van a dipülóni feliratban, ezért a dipülóni felirat rögzítésének idején a standard E és N betűalak a dipülóni E és N betűk tükrözött formája volt, és lényegében megegyezve e két betű megarai ábécéalakokkal. Ezért nem lehet következtetni arra, hogy melyik E vagy N hasonlít jobban a szfinx ábécé E vagy N betűjére, ezért az E és N oszlopban Révész nem emelt ki semmit.

Összefoglalva, a szfinx feliratos ábécé számos archaikus vonást mutat, amelyek a dipülóni ábécére emlékeztetnek. Másfelől vannak olyan vonásai, amelyek közelebb állnak a megarai és a naxoszi ábécéhez. Ez arra utal, hogy a szfinx ábécé valahol az archaikus dipülóni és a megarai ábécé között helyezkedik el. A szfinx felirat I, R, S és T betűi közelebb állnak a dipülóni formákhoz, míg az A és M betűk a megarai formákhoz, amint azt a *2. táblázat* mutatja. Valószínűsíthető, hogy ez a köztes állapot a történelem egy bizonyos szakaszában, a megarai telepek alapításakor létezett, és ez a betűalak terjedt el Potaisza felé, amely a potaissai szfinx szobron is megjelenik.

IPA	/a/ /a:/	/e/ /e:/	/th/	/i/ /i:/	/l/	/m/	/n/	/r/	/s/	/t/
Dipylon alphabet			(n.a.)							
Sphinx alphabet mirrored										
Megara alphabet										

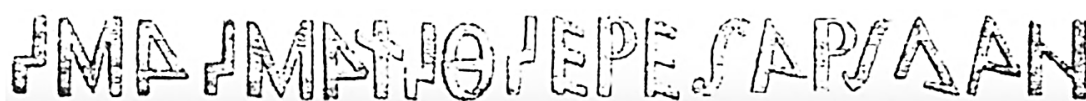
2. táblázat. A szfinx felirat betűinek összehasonlítása más görög ábécékkel. A táblázat fejlécében a nemzetközi fonetikai ábécé (IPA) szerepel. A théta nem fordul elő a dipüloni vázán. A szfinx ábécé a 8. századi dipüloni ábécé és a későbbi megarai ábécé közötti közvetítő ábécének bizonyul.

Mivel a szfinx felirat tükrözött, a fordítás szempontjából célszerű a tükörszimmetrikus változatát tekinteni a 9. ábrán. A 3. táblázat a szfinx ábécé betűinek a modern görög ábécé betűinek megfelelőit mutatja be.

IPA:	/a/ /a:/	/e/ /e:/	/th/	/i/ /i:/	/l/	/m/	/n/	/r/	/s/	/t/
Sphinx mirrored										
Modern Greek	Α	Ε	Θ	Ι	Λ	Μ	Ν	Ρ	Σ	Τ

3. táblázat. A szfinx felirat ábécéjének átírása a modern görög ábécé betűire.

A 10. ábrán látható szfinx feliratot a 9. ábra és a 3. táblázat segítségével Révész átírta.

Ι Μ Α Ι Μ Α Τ Ι Θ Ι Ε Ρ Ε Σ Α Ρ Σ Λ Α Ν

10. ábra. Az 9. ábrán látható szfinxfelirat tükörszimmetrikus változata együtt a modern görög ábécére történő átírással. Az itt bemutatott tükörszimmetrikus változat miatt a 10. ábrán a betűket balról jobbra kell olvasni, bár az eredeti feliratot jobbról balra olvassák.

Ha egy feliratot szavak közötti szóközők nélkül írnak, akkor van értelme a felirat elejét és végét figyelembe venni, mert az első és az utolsó szó határának azonosítása csak egy bizonytalansággal jár. Ezt az általános stratégiát követve már a felirat végén felismerhetjük a következő szót: ΑΡΣΛΑΝ (arslan). Az arslan szó a türkmén és más türk nyelvekben 'oroszlánt' jelent. Zaicz, Tamás és Somogyi [49] szerint ez a szó a magyar nyelvbe a keleti sztyeppe felől került be, ahol viszont szarvas-kultusz volt Makay [50] szerint. Tótfalusi [51] az oszmán-török arslan='oroszlán' azonos oroszlán szavunk előzményével, és az arslán=„divatfi, ficsúr, piperkőc” jelentésű szavunk az 1830-as években jött divatba a francia lion=„divatfi”, tulajdonképpen „oroszlán” magyarításaként. Valamint az Arslán török–tatár személynév, jelentése oroszlán, s bár a régi türk nevek az Árpádok alatt nagyon elterjedtek voltak, a név magyarosított alakban ritka, a tatárjárás utánról ismert Uroslanus, a XIV. századból Oroszlány, a kunoknál Jarozlanop (oroszlán-apa vagy hím oroszlán) alakban [52].

A Szfinx felirata Révész szerint tartalmazza az ΙΕΡΕΣ szót is, amely valószínűleg az arslan=oroszlán melléneve. Ez a görög ιερός (hierós) „isteni erővel teli vagy isteni erőt megnyilvánuló, természetfeletti” és „szent” jelentésű [36]. A két szó kombinációja tehát „szent oroszlán”, ami a szfinx megfelelő leírása. A vallási szókincset gyakran kölcsönzik, amikor valamilyen vallást elfogadnak az emberek. Erre a jelenségre számos magyar példát találunk. A

magyar *szent* szavunkat indoeurópai eredetű kölcsönzött szónak is tartják [49], ám a kukutyini (Cucuteny-i) műveltségéből való szobron előfordul rovásírással, *sent*=Λ□Λ alakban [8]. Így a görög *ἱερός* a 3. században lehetett átvéve magyar *hier*es szóként. A magyar nyelvben meglehetősen szigorú a magas–mély magánhangzók harmónia, azaz egy szó magánhangzói vagy mind magasak, vagy mind mélyek. Ezért a *ἱερός* (hieros) úgy válhatott *hier*es-sé, hogy a mély /o/ magánhangzó /e/ magas magánhangzóra változott.

Továbbá az /ie/ diftongus idővel hosszú /i:/-vé változhatott, amelyet a magyar helyesírás az í-vel jelöl, hosszú ékezettel. Ez a változás eredményezné a magyar *hí*es szót. Az „isteni erővel teli vagy isteni erőt kifejező, természetfeletti” és a „*hí*es” közötti kapcsolat természetes, ha a *szent* férfiakra és nőkre gondolunk, akiket az ókorban széles körben csodáltak és néha istenítettek is. Az általunk javasolt jelentésmegadás, etimológia nem áll ellentétben semmilyen etimológiával, mivel a magyar *hí*es [49] és a *hír* [53] szót egyaránt ismeretlen eredetűnek mondják szókincsünk korai idejéből. Révész azonban hangsúlyozza, hogy miközben ezt a jelentésbeli javaslatot teszi, fordítása nem függ attól, hogy elfogadjuk-e a görög *ἱερός*-ból a magyar *hí*es későbbi fejlődését. Elég, ha feltételezzük, hogy a magyar *hier*es a görög *ἱερός* átvétele volt a magyar szfinxkultusz tagjai körében a 3. században.

A felirat elején lévő IMA (*ima*) szó úgy tűnik, hogy „itt” jelentésű. A magyar *í*me és az ez összetételéből származik, ahol az *í*me az *ím* változata, de önmagában nem igen használatos, és az *e* az *ez* rövidített formája [49]. Hasonló módon az *ím* és az *a* (az *az* rövid változata) összetételéből, ami az *e* és az *ez* mély magánhangzós párja, ugyanilyen jelentésű *ima* keletkezne. A magánhangzók hosszát azonban a felirat nem jelezte. Ezért feltételezhetjük, hogy az IMA a magyar *í*ma „lám, íme” jelentésű.

A következő szó az IMAT (*imat*). Ez a magyar *imád* szóval lehet rokonságban, amelynek eredete szintén ismeretlen, de a -d végződés gyakori toldalék [49]. Bár a szóvégi zöngétlen /t/ és hangzó párja, a /d/ közötti eltérés írástudói hibának is tulajdonítható, Révésznek van egy jobb javaslata. Az IMAT a magyar *imádd* szót rögzíti, amely az *imád* szó felszólító módú alakja. A magyar /dd/ kiejtése csak erős /d/, amely nagyon hasonlít az /t/ hangzásra. A modern magyar egyes szám 2. személyű felszólító módú -d utótag eredetileg -t volt [49].

A megmaradt IΘ /ith/ úgy látszik, hogy a magyar *itt*. Az /tt/ a magyar *itt*-ben csak egy erős /t/, amely úgy hangzik, mint a /th/, ami egy hehezetes t, ami az ókori görögben a théta kiejtése volt [46]. Ráadásul az *itt* szót közvetlenül *hier*es vagy *hí*es követi, és a szóvégi /t/ és a szókezdő /h/ természetesen /th/ kombinációt alkot, amelyet az író a Θ-val fonetikusán rögzített. Ezzel a szóvéggel együtt a teljes fordítás a 4. táblázatban látható.

I M A	I M A T	I Θ	I E P E Σ	A P Σ Δ A N
i: m a	i m a: t	i th	hi e r e: s	a r s l a n
*íma	imád-*t		*ἱερός > */hiere:s/	*arslan
Íme	imádd:	itt	híes	oroszlan!
Lo, behold,	worship!	Here	[is the] holy	lion.

4. táblázat. A szfinx felirat fordítása. Az első sor az eredeti felirat öt szóra bontva. A második sor a modern görög ábécére történő átírás. A harmadik sor a második sor IPA-fonetikai megfelelője. A negyedik sor az előző sorból következő elő-magyar szavakat mutatja. Az ötödik sor a mai magyar szavakat mutatja. A hatodik sor az angol fordítás.

A fordítás a következő szólást tartalmazza: „*Íme, imádd: itt híres oroszán.*” Ezt így lehet értelmezni: „*Íme, imádjátok: itt a szent oroszán*”. A fordítás feltételezi, hogy a *híres* szó eredeti jelentése megegyezett a görög *ἱερός* jelentésével, és csak később nyerte el a ’híres’ jelentést a ’szent’ és a ’kiváló, nevezetes’ fogalmak fentebb ismertetett társítása következtében. A második mondatból kimarad a ’van’ állítmány és az ’a’ határozott névelő. A lenni ige kihagyása gyakori a magyar nyelvben, mert azt feltételezik, hogy alapesetben ott van. A határozott névelő kihagyása pedig sok feliratban rendszeres előfordulási forma, különösen olyan esetben, mint ez, ahol az /a/ egyedüli hang lenne.

A szfinx felirat fordításának egy vallási szertartás összefüggésében van értelme, ahol a szfinx szobor talapzatából lefelé álló cöveket póznába szúrják és a magasba emelik, miközben a feliratos mondat elhangzik. Feltehetően ez lehetett a szfinxkultusz szertartásának csúcspontja, és a hívők valamilyen módon választ adtak a deklamálásra, például ujjongással, imával, énekléssel vagy áldozat bemutatásával.

A fordítás ugyanakkor alliterációt, szóeleji betűrímet tartalmaz. Az alliteráció és a ritmus mint költői eszköz jelenik meg a felirat esetben. Az *íma, imádd, itt* szavak mindegyike /i/ magánhangzóval kezdődik. Sőt, az első két szó /im/-mel kezdődik. Ezek előfordulása inkább szándékos alliteráció, mint véletlen. Az alliteráció gyakori a magyar versekben, és a legkorábbi feljegyzett magyar versben, az Ómagyar Mária-siralomban [54] számos példát találunk rá. *Íme*, egy példa az eredeti vers egy versszakából, modern magyar helyesírással átírva [54], amelyben aláhúztuk az alliterációkat:

Világ világa,
virágnak virága,
keserűen kínzatul,
vos szégekkel veretül!

Az alliterációk erőteljes használata nyilvánvaló és felismerhető. Az alliteráció a hangok költészeti ismétlődése, amely a szavak megismétlése nélkül valósul meg. Hasonlóképpen, az IMA és az IMAT ugyanúgy hangzik, de kissé eltér, és így elkerülhető a szóismétlés.

Egy másik költői eszköz a görög időmértékes verselésben a ritmus. West [55] a következőképpen határozza meg a daktilikus vagy daktilusos pentametert cezúrával:

| — U U | — U U | — || — U U | — U U | —

ahol — hosszú szótagot vagy verslábat, és a U rövid szótagot jelöl, a || pedig cezúrát vagy szünetet. Az aláhúzás pedig annak lehetősége, hogy ott két rövid szótag vagy egy hosszú szótag lehet. A fentieket lerövidíthetjük, és a következőképpen szabhatjuk meg a daktilikus tetrametert cezúrával:

| — U U | — || — U U | — U U | —

A daktilusos tetrameter cezúrával verssor jól alkalmazható a szfinxfelíratra, mivel az utolsó szótag mindig hosszúnak számít. Az alfa, az epsilon és az iota a klasszikus archaikus görög írásmód előtti időkben rövid és hosszú magánhangzókat is jelölhetett, mivel az eta betű a görög ábécé számos korai változatában hiányzott [44].

| — U U | — || — U U | — — | —
/i:ma ima:t it^h hiere:s arslan/

A szfinx felirat eredeti ritmusa a fenti lehetett. Mint sok régi angol versben, ha a régi szavakat a mai formájukkal és kiejtésükkel helyettesítjük, akkor az eredeti ritmus megszakad.

4. A eredmény következményei és további kérdések

Ez az írás a potaissai bronz szfinx felirat fordítását adta közre. Bár a felirat mindössze húsz betűből áll, a fordítást nagyban segíti, hogy a felirat a szfinxekkel kapcsolatos, ahogy az ebben az esetben várható volt. Az üzenet egy *hierēs arslan* „szent oroszlánról” szól, ami jól jellemzi a szfinxet. A bronz szfinxszobrot használó potaissai vallási közösség számára talán természetesebb és érthetőbb lehetett ezt a kifejezést használni a „szfinx” szó helyett, mert a „szfinx” újonnan kölcsönzött szó, míg az *hierēs* „szent” és az *arslan* „oroszlán” már használt szavak lehettek. Ezekből a szavakból valószínűleg a jelenleg használt magyar *híres* és *oroszlán* szavak alakultak ki. A többi szó magyar anyanyelvű szó. A fordítás tehát egy görög ábécével írt magyar szöveget mutat.

A szfinx szobra által adott látható támponton kívül a szöveg verses formája is segít a fordítás ellenőrzésében, mivel hibás fordítás esetén nem valószínű, hogy daktilus metrumú verset kapnánk. Mivel a legtöbb felirat prózában íródott, az időmértékes vers jelenléte is szerencsés mozzanat. Mindazonáltal érdekes nyitott probléma marad a Potaissa és más római dák városokból származó további görög ábécés feliratok vizsgálata. Talán találhatunk más nyomokat is e feliratok témájához, amelyek segítik a fordítást és annak ellenőrzését.

Eme kutatási eredmény következtében pedig már bekerülhet az iskolai tankönyvekbe is, hogy a magyarok már korábban is itt éltek a Kárpát-medencében, legalábbis a harmadik századtól bizonyosan.

Referenciák

- [1] P. Z. Revesz: *Inscription on a Naxian-Style Sphinx Statue From Potaissa Deciphered as a Poem in Dactylic Meter. Mediterranean Archaeology and Archaeometry* Vol. 23. No. 3 (Dec 30, 2023) <https://www.maajournal.com/index.php/maa/article/view/1209/1035>
- [2] Publius Ovidius Naso: *Tristium libri quinque et Ibis*. Reimer, Berolini, 1837. 194. <https://books.google.hu/books?id=i8hVAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=hu...>
- [3] J. Jerney: *Ovidius' magyarairól és a' magyarkákról*. Magyar Academiai Értesítő XII. év. III. sz. 1853. Majus. Junius. 138-140. https://books.google.hu/books?id=dkHSAAAAMAAJ&newbks=0&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- [4] S. Fábián: *A parazita áfium ellen való magyar orvosság*. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 38. évf. 1. sz. 2023. 971-972. https://epa.oszk.hu/01400/01445/00066/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2023_1_0903-0991.pdf
- [5] P. Z. Revesz: *Was the Uralic Homeland in the Danube Basin?*, Magyarok Világszövetsége, Budapest, 2021. (Aranyérmes előadás különlenyomata.) https://www.academia.edu/96108865/Was_the_Uralic_Homeland_in_the_Danube_Basin
- [6] L. Darai: *Révész szerint a Kárpát-medencei őshaza összeegyeztethető a finnugor nyelvészettel*. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 36. évf. 3. sz. (2021.) https://epa.oszk.hu/01400/01445/00063/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2021_3_139-158.pdf
- [7] A. Magyar: *Az ősműveltség*. Magyar Adorján Baráti Kör kiadása, Budapest, 1985.

- [8] F. Cser, L. Darai: *Magyar folytonosság a Kárpát-medencében, avagy kőkori eredetünk és a sejti tulajdonság-örökítő kutatás*. Fríg Kiadó [Pilisszentiván, 2005].
- [9] B. Rascius: *'Mysterious' inscription on ancient sphinx is deciphered, revealing 'unusual' message*. Miami Herald January 03, 2024
<https://www.miamiherald.com/news/nation-world/world/article283757983.html>
- [10] D. Radley: *Mysterious inscription on ancient bronze sphinx statue is deciphered*. Archeology News Online Magazine January 4, 2024
<https://archaeologymag.com/2024/01/mysterious-inscription-on-bronze-sphinx-is-deciphered/>
- [11] *'Mysterious' inscription on ancient Dacia sphinx is deciphered*. Arkeonews 4 January 2024 <https://arkeonews.net/mysterious-inscription-on-ancient-dacia-sphinx-is-deciphered/>
- [12] *Studioso usa specchio leonardesco e traduce il mistero della Sfinge, adorata da un gruppo di legionari romani nel III secolo*. Stile arte. Quotidiano di Cultura 4 Gennaio 2024 <https://stilearte.it/studioso-usa-specchio-leonardesco-e-traduce-il-mistero-della-sfinge-adorata-da-un-gruppo-di-legionari-romani-nel-iii-secolo/>
- [13] *Η μυστηριώδης σφίγγα της Ρουμανίας με την παράξενη γραφή στα αρχαία ελληνικά*. HellasNow 4 Ιανουαρίου 2024 <https://hellas-now.com/mystiriodis-sfigga-tis-roymanias-tin-paraxeni-grafi-sta/>
- [14] A. K. Nagy: *Ősmagyar vers lenne a daciai szfinx üzenete?* RTL 2024. január 4.
https://rtl.hu/tudomany-tech/2024/01/04/revesz-peter-osmagyar-vers-okori-szfinx-bronzszobor-uzenet?fbclid=IwAR1i_0WNct6rdWq9_DXKaMloYpSU1wxwwC-MtgAEZHcwGgA07hOK_3U2LB0
- [15] *Magyarul van a felirat a rejtélyes ókori szfinx-szobron az amerikai egyetem professzora szerint*. PROMOTIONS.HU 2024. jan.12 <https://promotions.hu/orszagos/tech-tudomany/2024/01/12/szfinx-dacia-romania-felirat-amerika-romai-birodalom>
- [16] *Magyarul van a felirat a rejtélyes ókori szfinxszobron az amerikai egyetem professzora szerint*. Magyar Hírlap 2024. január 12.
<https://www.magyarhirlap.hu/tortenelem/20240112-magyarul-van-a-felirat-a-rejtelyes-okori-szfinx-szobron-az-amerikai-egyetem-professzora-szerint>
- [17] P. Lugosi: *Hamisítvány a magyar feliratos romániai szfinx*. 24.hu 2024. 01. 09.
<https://24.hu/tudomany/2024/01/09/potaisai-szfinx-protos-magyar-nyelv-hamisitvany/>
- [18] J. Luczenbacher: *A' tordai sphinx koholmány*. Magyar Akadémiai Értesítő 1847-ről. Az Akadémia Rendeletéből kiadta Toldy Ferencz titoknok. Pest. Eggenberger J. és Fia akadémiai könyvtárusoknál. Pest, M.DCCC.XLVII.
http://real-j.mtak.hu/74/1/AkademiaiErtesito_1847.pdf
- [19] N. Vlassa : *Sfinxul de bronz de la Potaissa*. Potaissa Studii și Comunicări, 2, (1980). 133-153.
- [20] Á. Szabó: *Zur pannonischen Sphinx Kult*. Folia Archaeologica, XLIX-L, (2001-2002). 235-245.
https://www.academia.edu/4729882/Szab%C3%B3_%C3%81d%C3%A1m_Zur_pannonischen_Sphinx_Kult_Folia_Archaeologica_49_50_2001_2002_235_246

- [21] F. Gazda: *Gróf Kemény József és Mike Sándor levelezése*. Az Erdélyi Múzeum Egyesület kiadása, Kolozsvár, 1943. <https://mek.oszk.hu/07800/07860/07860.pdf>
- [22] G. Abraham: *The comprehensive development plan for the city of Luxor*. WIT Transactions on Ecology and the Environment, 54. (2002).
- [23] N. Marinatos: *Art and religion in Thera: Reconstructing a Bronze Age society*. D. & I. Mathioulakis, Athen, 1984.
- [24] *Naxian Sphinx of Delphi* [kép] (2012). Letöltve innen: <https://www.worldhistory.org/image/872/naxiansphinx-of-delphi/>
- [25] *Leipziger Illustrierte Zeitung*, no. 188. 1847. febr. 6.
- [26] *Χ ΑΙΩΝ Μ.Χ. ΛΕΞΙΚΟΝ ΣΟΥΙΔΑ Η ΣΟΥΔΑ*
https://web.archive.org/web/20231029152638/http://www.physics.ntua.gr/mourmouras/iliad_odysseia/Lexiko/souida.html
- [27] *Svidae Historica*, Caeteraque omnia quę ulla ex parte ad cognitionem rerum spectant: solis verborum explicationibus (quae quidem in vulgatis lexicis passim extant) praetermissis: opus iucunda rerum varietate & multiplici eruditione refertum. Oporinus, Basilea, 1564. 41, 53, 594, 741-742.
https://books.google.ro/books?id=zB9DAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- [28] *Suda On Line Search*. https://www.cs.uky.edu/~raphael/sol/sol-cgi-bin/search.cgi?login=guest&enlogin=guest&db=REAL&field=adlerhw_gr&searchstr=sigma,1114
- [29] *2,300 year old wooden house is rebuilt, and it fits together down to the last centimetre*. The Siberian Times 23 August 2019
<https://siberiantimes.com/science/casestudy/features/2300-year-old-wooden-house-isrebuilt-and-it-fits-together-down-to-the-last-centimetre/>
- [30] E. Kuzmina: *The prehistory of the Silk Road*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2008.
- [31] *Swastika symbol*. The Editors of *Encyclopædia Britannica*. Dec 4, 2023.
<https://www.britannica.com/topic/swastika>
- [32] B. Köpeczi, L. Makkai, A. Mócsy, Z. Szász és G. Barta: *History of transylvania – From the beginnings to 1606*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.
- [33] M. Bărbulescu: *Das römische Legionslager von Potaissa (Rumänien)*. *Antike Welt*, 22(1), (1991). 22-30.
- [34] M. Bărbulescu: *Potaissa: l'arte romana in una città della Dacia*. Potaissa, (2016). 1-336.
- [35] A kép forrása: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:LVM_Legio_Macedonica.JPG
- [36] H. G. Liddell, & R. Scott: *Liddell and Scott's Greek-English lexicon, abridged: The little liddell*. Simon Wallenberg Press, London, 2007.
- [37] L. Godart & J. P. Olivier: *Recueil des inscriptions en linéaire A. Number 21 in Etudes Crétoises*. P. Geuthner, Paris, 1976.

- [38] J. Younger: **Linear A Texts & Inscriptions in phonetic transcription & Commentary**. 2023. Letöltve innen: <http://www.people.ku.edu/~jyounger/LinearA/>
- [39] P. Z. Revesz: **Experimental evidence for a left-to-right reading direction of the Phaistos Disk**. Mediterr. 2022.
- [40] M. J. Fehér: **Középkori magyar inkvizíció**. Editorial Transylvania Buenos Aires, 1968.
- [41] J. Olivier, L. Godart & J. Poursat: **Corpus hieroglyphicarum inscriptionum cretae**. Ecole française d'Athènes, Athen, 1996.
- [42] S. Daggumati, P. Z. Revesz: **A method of identifying allographs in undeciphered scripts and its application to the Indus Valley Script**. *Humanities and Social Sciences Communications*, 8(1), (2021). 1-11.
- [43] S. Daggumati, P. Z. Revesz: **Convolutional neural networks analysis reveals three possible sources of bronze age writings between Greece and India**. *Information*, 14(4), (2023). 227.
- [44] L. H. Jeffery: **The local scripts of archaic Greece**. Clarendon, Oxford, 1961.
- [45] V. Bottez & A. Litu: **A travelling stone from Callatis**. *Pontica*, (52), (2019). 237-240.
- [46] G. Horrocks: **Greek: A history of the language and its speakers** (2nd ed.). John Wiley & Sons, Hoboken/ NJ, 2014.
- [47] P. Z. Revesz: **The Development and Role of Symmetry in Ancient Scripts**. *Symmetry: Art and Science*, (2022). 308-315.
- [48] B. Powell: **The Dipylon oinochoe and the spread of literacy in eighth-century Athens**. *Kadmos*, 27(1), (1988). 71-94.
- [49] G. Zaicz, I. Tamás és M. T. Somogyi: **Etimológiai szótár: Magyar szavak és toldalékok eredete**. Tinta Kiadó, Budapest, 2006.
- [50] J. Makkay: **A csodaszarvas**. Magánkiadás, Budapest, 2005.
- [51] **Arszlán**. Tótfalusi István: *Magyar etimológiai szótár*. Arcanum online kiadás. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/a-a-F14E1/arszlan-F16F1/>
- [52] **Arszlán**. A Pallas nagy lexikona. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/a-a-13/arszlan-1F4E/>
- [53] **Hír**. *Történeti-etimológiai szótár 2. H–Ó*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970. http://real-eod.mtak.hu/16243/2/AkademiaiKiado_0181.pdf
- [54] L. Benkő: **Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei**. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.
- [55] M. L. West: **Greek metre**. Oxford University Press, Oxford, 1982.